

A SZELLEMI ÉS ANYAGI FELVIRÁGZÁS KORA (1877–1918)

Zittl Róbert plébános munkássága

Novák Antal halála után az új plébános megválasztásáig, 1876 októberétől 1877 elejéig, a plébánosi teendőket, mint adminisztrátor, Német Imre káplán végezte.

1877-ben Novák Antal után egy nagy képzettségű lelkipásztor, Zittl Róbert került a temerini plébánia élére. Zittl Róbert is vidékünk szülötte volt, akár csak Novák Antal. Apatinban, 1843. február 23-án született. Hittudományi tanulmányait a budapesti egyetemen mint a központi papnevelő intézet tagja végezte, majd a bécsi Augustineum felsőbb papnevelő intézetben folytatta. 1866-ban szentelték pappá. 1872-ben teológiai tanár lett Kalocsán. Innen került Temerinbe plébánosnak. Mint temerini plébános töltötte be 1886-ban a kerületi jegyző, 1888-ban az iskolalátogató tisztjét, 1890-ben pedig címzetes titeli plébános lett. 1895-ben Kalocsára került kanonoknak, búcsút vett temerini híveitől.

Zittl Róbert

A kalocsai kanonokplébános és a tanítóképző intézet igazgatójaként halt meg 1902. január 26-án. Zittl Róbert mindennapi plébánosi teendői mellett megkülönböztetett figyelmet szentelt az iskolaügynek, a párbérfizetés rendezésének, írással is foglalkozott, és a plébániatemplom megújításán is sokat fáradozott.

Nagy tiszteletnek és megbecsülésnek örvendett a temerini zsidóság körében is, ezt mutatta a zsidó hitközségnek talán az egész országban páratlan tette, hogy a katolikus plébánost választotta meg a zsidó iskola igazgatójának.

Az új plébános hivatalba lépése után az első probléma, amelyet sür-

gősen meg kellett oldani, a párbérfizetés rendezése volt. A párbért a hívek parochiális köteléke alapján vagyoni állapotuknak megfelelő összegben állapították meg, amely a plébánia szolgálatában álló egyházi személyek: plébános, segédlelkészek, kántor, harangozó fizetését biztosította. A párbér befizetését a hívek egy része elhanyagolta, így keletkezett pl. tetemes párbérhátralék Novák Antal plébános idejében. Később a község egyházi adó címén átvette a párbér megfizetését, de sokan akkor sem fizették be rendszeresen. Ugyanakkor a község szerződésben kötelezte magát arra, hogy fizetést biztosít a plébánosnak és az egyház alkalmazottainak.

A község elérkezettnek látta az időt, hogy az új plébánossal felülvizsgálják a párbérszerződést. A község lakossága nevében a községi képviselő-testület tagjai és az előjáróság 1877. április 9-én kérvényt intézett Haynald Lajos kalocsai érsekhez, amelyben többek között ezt írják: *„A magas egyházi főkormányzóság alatt álló bács megyei Temerin mezőváros egyhitű lakosai egyetemének mély tisztelettel alulírt képviselő-testülete, indítatva a változott viszonyok elviselhetetlenné vált közadók nyomasztó terheiből folyó kényszerűség által, alázatosan esedezik azért, hogy a mondott községbeli lelkipásztori fizetés újabb megvizsgálás tárgyává tétessék, illetve módosítsák. Indokainkból csak a legfőbbeket bátorkodunk elősorolni: Az 1832-ik évi párbér megállapításakor csak 300, s néhány házaspár volt, míg most 1880-on felül, az időben megállapítva volt két véka búza, egy véka zab és ötven krajcár összevéve sem képviselt 3 forintot, míg jelenben akárhányszor egy véka búza is 3 forint árú, a közterhek akkor a mostaniakhoz viszonyítva úgy állottak, mint egy a harminc-negyvenhez, a lelkiszám szaporodása az emberiség hivatásszerű kifolyása ugyan, de éppen azért, mert ez is változik, változás, módosulásnak van alávetve a papi fizetés is, mivel semmi sem lehet örök... Látjuk, hogy a sokféle adózásnemek a népet érdektelenné, vallásos érzületében lazává teszik, észleljük, hogy kísértetként ólálkodik szent Sionunk körül némely esetben ábrándozás, legtöbbször anyagi szükség miatt keletkező új felekezetek raja... Ezek főbb vonásaikban azon indokok, melyek arra birtak, hogy kérelmezzük plébános urunknak egy magas állami hivatalnok évi 8000-9000 forintos fizetésével felérő fizetésének leszállítását, és pedig aként, hogy a házas, hazátlan zsellérek – minden természetbeni szolgáltatási nemek kizárásával – páronként 1 forintot, a földet bíró párok pedig 2 forint 50 krajcárt fizessenek, az eként begyűlő jövedelem magában közel 3000 forintra rúg, s ennek biztos szolgáltatását készségesen megajánljuk. Mi is tudjuk, hogy a hitközség saját magát tiszteli meg, ha lelkiatyját tisztesen ellátja, nem is vonakodunk ezt megtenni, csak a lehetőség korlátain belül maradjon az ami követeltetik.”* Az érseki hatóság Zittl Róbert plébánosnak továbbította a kérvényt véleményezés végett. A plébános 1877. május 8-án küldte el Haynald érseknek állásfoglalását és javaslatát a párbér-

rendezés ügyében. Előrebocsátja, hogy mióta állását elfoglalta, valóságos ostromnak van kitéve a hívek és a községi képviselő-testület részéről ez ügyben. Részletelesen összeállította a plébános jövedelmét, a fennálló szerződés alapján eszerint Temerinben az 1876-os összeírás 1634 házaspárt tart számon, 566 pár földesgazdát és 1068 földtelent. A földesgazdák valóban annyit fizetnek, mint ahogy az a község beadványában szerepel, de a földtelen párok régi gyakorlat szerint csak két forintot, így párbér fejében 5079 forint 20 krajcárnak kellene befolyjni, s a stólapénzzel, a község részéről végzett természetbeni szolgáltatások értékével az összjövedelem 6142 forintra tehető. Ez csak névlegesen ennyi, mert 300-350 pár nem képes fizetni. A mostoha körülmények között élő lakosság párbértartozása 1852 és 1876 között, Novák plébános idejében, 15 000 forintra emelkedett. Ajánlja, hogy legjobb volna évi átalányban megegyezni, amit azután a község adóval kivetne és beszedne. Erre lehetőség is volt, mert 1866-ban a párbért rendelettel közadónak minősítették.

Haynald érsek kikérte a kalocsai Érseki Főszentszék véleményét is, az pedig azt javasolta, hogy a párbérváltságot legkevesebb évi 3500 forint értékben szabják meg, az eddigi stólailetmények és egyéb szolgáltatások érintetlenül hagyása mellett. Az érsek elfogadta a Szentszék ajánlatát, és utasította a plébánost, hogy ilyen értelemben kössön szerződést a községgel. A községi képviselő-testület, ha nehezen is, de 1877. június 2-i ülésén elfogadta az érseki hatóság feltételeit. A szerződést a futaki szolgabíróság jó ideig elfektette, míg végre felkerült a megyéhez. 1879. április 1-jén Bács-Bodrog vármegye törvényhatóságilag elfogadta, az érseki hatóság pedig 1879. augusztus 1-jén egyházhatóságilag is jóváhagyta, így azután érvénybe lépett a szerződés, megnyugodtak a kedélyek.

Visszatérve még a község beadványára, a különböző szekták megerősödését egyesek kiábrándultságával, nehéz anyagi helyzetével magyarázták. Zittl plébános az érseknek küldött véleményezésében feleletként kitér erre a problémára is: „*E község, mely valaha a környék vagyonát képviselte, ma koldusbot-hoz áll közel, az évek sorának kedvező gazdasági viszonyaira lesz szüksége, hogy anyagi bajaiból kimenekedhessék... Nem túlzok, ha állítom, hogy a község negyedrésze soha iskolába nem járt, s alig van egy pár száz, ki rendes oktatásban részesült, amint nem is részesülhetett, miután a 8000-re menő községnek csak négy tanterme van, s ez is egy fedél alatt. Nem minden alap nélkül való tehát a folyamodványban kifejezett ama aggodalom, hogy sok, majdnem betölthetetlen terhek alatt a csábítás veszélyeinek nagyon erősen ki van téve. Bizonyos az, hogy ama szektának ereje abban van, hogy tagjai a legnagyobb önmegtartóval segítik, támogatják egymást, megosztják egymás közt kenyérüket, felszántják egymás földjeit, ily módon esnek nem kevesen a csábítás tőrébe.*”

Egy későbbi jelentésében, 1893-ban, Zittl plébános ekképpen foglalkozik

a nazarénusokkal, akiknek számát kb. 60-ra becsüli: „*Ez a felekezet főképpen Isten második parancsának, Istennek nevét hiába ne vedyed, pontos és hűséges megtartásával iparkodik tért foglalni.*”

A hívek eltávolodását az egyháztól erkölcsjavító szándékkal írt cikkeivel igyekezett meggátolni, amelyet az Újvidék c. lapban jelentetett meg.

Az istenkáromlás leküzdésére 1893-ban megalakította az Istenfélők Egyletét. Az egylet tagjai egyaránt kötelezték magukat és hozzátartozóikat, hogy tartózkodnak az istenkáromlástól. Továbbá kötelesek voltak „...*lelkiismeretüket legalább minden vasárnap megvizsgálni, hogy milyen sikerrel harcoltak a lefolyt hét alatt szenvedélyük, illetve megrögzött szokásuk ellen... Naponta egy Miatyánkot, egy Üdvözlégyet és egy Dicsőséget az istenkáromlás által megbántott Isten kiegészítésére elvégezni... Vasár- és ünnepnap litánia után az Isten szt. fölségének trónusához alkalmas imával járulni, hogy az Ő vég nélküli jóságáról egészen megfélemezettek szeretetlenségét némiképp ellensúlyozzák... Minden évben húsvéti gyónáson kívül egy napot választani amidőn szent gyónásokat és szent áldozatokat az istenkáromlók megtéréséért fogják felajánlani.*”

A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolanővérek zárdájának építése

Kubinszky Mihály püspök

Zittl Róbert plébános fáradozásának köszönhető, hogy Temerinben megvalósulhatott a Novák Antal plébános és Kubinszky Mihály fölszentelt püspök által fölvetett leányiskola alapításának terve. Az sem volt véletlen, hogy a kalocsai iskolanővérekre bízta a leányiskola működtetését, mert az egyházmegyében az 1860-ban alapított, Miasszonyunkról Nevezett Iskolanővérek anyaháza kiépítette az alapítást követő évtizedekben a leányiskolák egész hálózatát. Erre 3-4 évvel az anyaház megalapítása után teremtődtek meg a feltelek, amikor az anyaintézet a leánytanulók oktatása és nevelése mellett megkezdte a tanítónőképzést is, és a képesítést nyert iskolanővérek

az egyházmegyében felállított fiókházakban, leányiskolákban megkezdhették működésüket. Az anyaház felépítésének anyagi feltételeit Kalocsán az alapító Kunszt József érsek biztosította, a vidéki fiókházakét, zárdákét pedig utódja, Haynald Lajos érsek. Kubinszky Mihály felszentelt püspök, egyházmegyei tanfelügyelő erkölcsi mozgatója volt a zárdaiskola-hálózat kifejlesztésének, Haynald pedig a szó szoros értelemben kiépítője és fenntartója. Elsőnek Óbecsén, 1868-ban épült zárda, majd Bács-Topolyán és 1881-ben, kilencediknek az egyházmegyében, Temerinben.

A zárdaiskola építése Temerinben elég sok bonyodalommal járt. Erről tanúskodnak a korabeli képviselő-testületi jegyzőkönyvek is, amikor az építéshez szükséges pénz előteremtése körül folyt a vita. Érdemes idézni ezekből a jegyzőkönyvekből azon elődeink neveit is, akiknek köszönhetjük a temerini közoktatás történetében e jelentős intézmény felépítését. Az 1880. február 12-én tartott rendkívüli képviselő-testületi gyűlésen Fehér Mihály bíró elnökle alatt megtárgyalták a felépítéshez még hiányzó pénz biztosítását, melyen jelen voltak a következő községi képviselők: Zittl Róbert, Ruff Mór, Flórián Elek, Horváth József, Varga Mihály, Papp István, Kovács Antal, Bálint György, Kalmár Mátyás, Prókai Ignác, Kühner Vendel, Ádám Mihály, Ferenci Mátyás, Kovács Mátyás, Bujdosó József és Szendy Fábían, valamint az előljárók közül Fehér Mihály bíró mellett még Ivanics János másodbíró, Somossi András, Fuszko János, Bakos Pál és Tóth Mátyás esküdtek, Kovács Ferenc községi számadó és Lakatos Péter községi jegyző.

Miután az elnöklő bíró a gyűlést megnyitotta, előadja, hogy „*mind az egyházi, mind a világi hatóságok által már évek óta sürgetett és a törvény által kötelezővé tett iskolaszaporítás községünkre nézve is már tovább el nem halasztható, és miután községünk azon rendkívüli szerencsében részesült Kalocsa egyházmegyei lelkipásztorának, dús érdemű Haynald Lajos Báborka-érsek Ő Eminentiájának kegyes pártfogó támogatását megnyerni, mely tényleg abban nyilvánul, miszerint Ő Eminentiája a temerini nőtanoda felépítésének költségéhez 6000 Ft-tal legkegyesebben hozzá járul...*” A továbbiakban a községi bíró ismerteti a képviselő-testülettel, hogy ezenfelül 4000 forint áll rendelkezésre a zárda felépítésére, amely összeg a megboldogult Novák Antal plébános által hagyományozott hátralékos párbérből és a Fernbach földbirtokos által a községnek átengedett 80 holdnyi legelő jövedelméből, a kántorlak megvételéért kifizetett összeg levonása után, maradt fenn. Ugyanakkor az építés és felszerelés összköltsége 14 ezer forint, ezenfelül a hiányzó téglá- és cserépezetésre biztosítani kellett 1748 Ft-ot, valamint a tanítónővérek fizetésére 300 forintot, így a mutatkozó hiány 6048 Ft-ot tett ki. Ebből levonandó 200 Ft, amelyet Zittl plébános a sajátjából adományozott

a téглаégetésre. A képviselő-testület ezek után olyan határozatot hoz, hogy a hiányzó 5848 forintot községi pótdából fedezzék.

A gyűlés jegyzőkönyvét jóváhagyás végett eljuttatták a megyéhez. Az építkezést megkezdték az iskolaalapban rendelkezésre álló pénzből, az érseki pénz átutalása azonban késett, mert a község telekkönyvileg még nem ruházta át az egyházközségre az épülő zárdát, a pótdó termés hiányában még nem volt beszédhető, így az építkezés befejezése elhúzódott egészen 1881 őszéig. A befejezéshez felhasználták Kubinszky püspök 1500 és Német Imre káplán 200 forintnyi adományát is, a belső berendezést pedig az iskolanővérek társulata sajátjából, a magától megvont fillérekből eszközölte. Az építés összköltsége kb. 20 000 Ft-ra rúgott.

A temerini zárda korabeli épülete

1881. október 9-én volt a zárdaiskola ünnepélyes megnyitója. Az ünnepségen már nem vehetett részt Kubinszky Mihály, aki elsőnek karolta fel a zárda alapításának tervét, 1881. február 23-án elhalálozott. Az ő emlékét őrzi J. Kessler bécsi festőművész Jézus Szíve című festménye, amelyet Kubinszky püspök még életében rendelt meg az iskolanővérek Jézus Szíve-kápolnája számára. A kápolnát teljes egészében Kubinszky Mihály költségén rendezték be. Az épület utcai részének közepén a kápolna helyét a tetőn kis torony jelezte.

A megnyitó alkalmával a temerini templomban az ünnepi misét és szentbeszédet Szulik József becsei prépostplébános tartotta. A szentmise után elénekelték a Mindenszentek litániáját, majd körmenetben a zárdához vonultak, és fohászt mondvá bevonultak a kápolnába, ahol befejezték az imát. Először az oltárt szentelték be, majd megáldották az egész házat. A ház megáldása után Zittl Róbert tartott ünnepi alkalmi beszédet.

Három nappal a zárda megnyitása előtt Temerinbe érkezett Franz Mária Terézia, a kalocsai anyaintézet főnöknője, vele együtt Anna, Kassziana, Veronika, Eufrozina Temerinbe helyezett nővérek és Ságghi Ilona jelöltnő, majd másnap Jakoba és Betsvár Evelin nővérek. Október 10-én volt a beiratkozás, 100 le-

Jézus Szíve-oltár a zárda kápolnájában

ánygyermek jelentkezett, és másnap már megkezdődött a tanítás. A gyermekeket négy osztályban tanították, az I. és II. különosztályban, a III–V. összevont osztályban és egy német I–IV. összevont osztályban. A zárda első főnöknője Mária Jakoba Schreiner volt, ő vezette a tanítást az öt nővérrel és az egy jelöltővel.

Az istentisztelet nyelvi kérdései

Zittl plébános az 1870-es évek végén igen érzékeny problémával találta magát szemben, amelyet ugyan az érsekségnek kellett végső soron megoldani, de az abból származó kellemetlenségek a hívek soraiban hátrányosan éreztették hatásukat. Az istentisztelet nyelvrendjének megváltoztatását követelték a német ajkú hívek, hogy a magyar mellett a német nyelvet is vezessék be.

A német hívek 1879-ben adták be kérésüket Haynald Lajos érseknek, aki azt véleményezésre elküldte Zittl plébánosnak. A plébános, tekintettel az ügy kényes voltára, halasztgatta a válaszadást, és csak több mint fél év elteltével közölte véleményét. Ezt azzal indokolta, hogy körültekintően kíván az ügyben eljárni, meg azután remélte – ez lehetett a nyomósabb ok –, hogy sikerül egymás közti megbeszéléssel megoldást találni, amire sor is került, de eredménytelen maradt. A viszonyok a két népcsoport között még jobban megromlottak. A jelentés megtétele most már elkerülhetetlenné vált.

Zittl jelentésében közli, hogy a nyolc és fél ezernyi lelket számláló katolikus vallású közösségben a német ajkú hívek száma 1200. Ezek közül 800-900-an

még a 48-as forradalom előtt telepedtek le, akik jól ismerik a magyar nyelvet, sőt sokan tökéletesebben beszélnek, mint a saját anyanyelvüket. A később bevándorlók kevésbé vagy egyáltalán nem beszéltek a magyart, főleg a nők. Szerinte főleg ez a töredék követelőzik, ők azután maguk köré gyűjtik a többieket is. „Függetlenül ettől – írja –, habár őket valami előszeretettel nem pártolom, de mégis a szerzett tapasztalatok után alázattal oda nyilvánul véleményem, hogy több oknál fogva a kérelem a tekintetbe vevést megérdemli. Nemcsak azért, mert minden népben megvan a természetes előszeretettel saját anyanyelve iránt, különösen az iskolában és a templomban, hanem főleg azért, mert az ügyek már odáig fejlődtek, akár a dolog természeténél fogva, akár bizonyos nemű felizgatás folytán, de főleg a német ajkú iskola miatt, mellyel a temerini német lakosok 1854 óta bírnak, miszerint a kérelmet a hitéletre háramló káros következmények nélkül teljesen mellőzni alig lehetne. Hogy többet ne említsek, vannak kik a templomot állítólagos mellőztetések miatt kerülnek, sőt ama phantasticus tervvel is izgatják egymást, hogy külön kápolnát építenek, abban német papot fognak tartani, és több ilyenféle.”

A plébános, mielőtt közölné javaslatát az új miserendre vonatkozólag, leszögezi: a magyar híveket nem lehet megrövidíteni jogaikban, nem lehet bármit is változtatni veszélyes következmények nélkül.

Javasolja, hogy vásár- és ünnepnapokon a két magyar mise között legyen egy a németek számára német énekkel, egyszer egy hónapban pedig szentbeszéd. Hétköznap, ha a magyaroknak nincs két miséjük, akkor a németeknek lehetne egy mise német énekkel, fél órával a magyar mise befejezése után.

Döntés nem született, a német hívek 1881. március 18-án megismételték kérésüket: „Azon alázatos reményben lévén, miszerint semmi méltatlant, sem magyar ajkú szolgálóra sérelmet nem kértünk, bátrak vagyunk újból kérni Eminentiádat örvendeztesse meg hű fiait ama atyai kegyével, miszerint időnként mi is, Temerin német ajkú hívei a templomban saját anyanyelvünkön hallhassunk Isten dicsőségét énekelni és hirdetni...”

A német hívek végül is részben elérték céljukat: minden újhold vasárnapján, valamint karácsony, húsvét és pünkösd másnapján részükre olvasó szentmisét tartottak prédikációval, hétköznap, ha a misét fizették, 9 órára kaphattak misét, ezenkívül négy német prédikáció is volt évente a közös vásár- és ünnepnap nagymisén.

A magyar hívek egy része ebbe a változásba nem akart belenyugodni, és 1885. április 12-én, a községi képviselő-testület magyar tagjaival az élen, több mint száz aláírással petíciót adtak át az érseknek, kérték benne az engedélyezett német szentmisék beszüntetését. A beadvány a nemzeti kizárólagosság, a temerini magyarság nemzetmentő szerepének hangoztatásán alapszik. „Határozot-

tan mondjuk – áll a levélben – édes hazánk jövőjére nézve nem csekély aggodalmainkkal, hogy egyedül Temerin magyar ajkú közönsége van hivatva itt a különböző nemzetiségű és ajkú nép között a magyar szellemet fejleszteni a magyar hazánk iránt hőn táplált honfiúi vonzalmakat továbbra is éleszteni.”

Vagy tovább: *„A magyar állam sok idegen ajkú nemzettel bír, kik a magyarosodás iránt úgyszólván undorral viseltetnek, tehát sok küzdeni valónk van még, hogy azokat a magyar állameszme irányában reformálhassuk.”*

Haynald bíboros érsek közelebről is ismerhette a temerini helyzetet, hiszen neki köszönhető, hogy felépült a temerini zárda, a nemzeti türelmetlenség pedig távol állt gondolkodásmódjától. Következétes maradt az istentisztelet nyelvvrendjének kérdésében. Vegyes bizottságot nevezett ki, hogy eljárjon az ügyben, terjessze véleményét a főszentszék elé, és annak megtárgyalása után hozzon határozatot.

A határozatban, amely 1885. október 17-i keltezésű, előjáróban leszögezi: *„...mindaz, mivel a magyar ajkú hívek ez irányban eddig bírtak, nekik ezentúl is minden legkisebb megszorítás nélkül megmarad úgy mint a vasárnapokon és ünnepeken szokásos két szentmise, nyolckor az olvasott, tízkor az ünnepélyes magyar szentbeszéddel; a hajnali miséket, a nagyheti ájtatosságokat magyar énekkel kell tartani; magyar énekkel kísérenni minden körmenetet; magyar énekkel és beszéddel kell tartani az aratási és az év utolsó napi hálaadó istentiszteleteket; böjt időben az evangéliumi szakaszokat magyar nyelven kell felolvasni, végül a hétköznapi tartott szentmiséket magyar énekekkel kell kísérenni.”*

A német ajkú hívekre vonatkozólag a határozat előírja, hogy amikor két káplán van alkalmazva a temerini plébánián, karácsony, húsvét és pünkösd másnapján, valamint búcsú napján, egy olvasott szentmise szentbeszéddel tartandó; minden újhold vasárnapon egy csendes mise szentbeszéddel engedélyezhető. A német mise a két magyar között tartandó. Hétköznapi is lehet tartani szentmisét, de nem 9 óra előtt, mert addig a magyar híveknek van fenntartva a templom, 10 óra után pedig azért nem, mert akkor a magyar jegyesek szoktak esküdni, és végül ahogy eddig is, az evangéliumot vásár- és ünnepnapokon német nyelven is fel kell olvasni.

Ezzel a határozattal lezárult az ügy, majd idővel a hívek is természetesnek vették a misék új nyelvvrendjét.

Zittl plébános sokoldalú tevékenysége

Zittl Róbert a leányiskola megnyitása után is szívügyének tekintette a népoktatás színvonalának emelését. 1892-ben a fiúiskolában megnyitották az ötödik osztályt. A századfordulón olyan tanítók oktattak Temerinben, akik

nemcsak az oktatás terén szereztek elévülhetetlen érdemeket, hanem a mezőváros társadalmi, művelődési életének is mozgatói voltak. A magyar nyelv fejlesztése és művelése, a jó ízlés csiszolása céljából Léh Fülöp, Pillér György, Bódy Géza, Pogács Lajos és Nagy Kálmán műkedvelő önképzőkört létesítettek, ez képezte a századunk első évtizedeiben fejlődésnek indult műkedvelő színjátszás kezdeteit. A kör által rendezett előadások tiszta jövedelmét a szegény iskolás gyermekeket segélyező egyletnek juttatták. A gyermekek gyakorlati kertészeti oktatását is nagyon fontosnak tartották, amit azok a község háza terjedelmes házikertjében végeztek. A leánygyermekek szerepeltetése a vallási ünnepeken vagy más ünnepi alkalmakkor a zárdaiskolában ugyancsak rendszeres volt.

Zittl kezdeményezésére 1881-ben újjáélesztették az 1861-ben alakult Olvasó Egyletet, Temerini Magyar Katholikus Polgári Társas Kör néven. A megalakulásakor 40 tagot számláló egyesületnek, ahogy a korabeli sajtó jellemezte, célja a magyar hazafias elemek tömörítése volt. A kör két éven át mint alakulóban levő egyesület szerepelt, míg 1883-ban községivé változott, miután Bács-Bodrog vármegye évente 160 koronát szavazott meg a kör könyvtárának gyarapítására és ennek folytán a kör vagyont községivé nyilvánította. A nevét Temerini Községi Magyar Katolikus Polgári Körre változtatta. Az alapszabályzat szerint „*célja hogy tagjainak kellemes találkozó helyéül szolgáljon és a társas életben szokásos szórakozásokra, valamint a művelődésre hazafias irányban*

A Fernbach család nemesi címere

alkalmat nyújtson. Ezen célt hírlapok, szépirodalmi és tudományos könyvek valamint felolvasásokkal egybekapcsolt társas estélyek és hazafias ünnepélyek rendezése által igyekszik elérni.”

A határozatot a képviselő-testület 1882 decemberében hozta meg, és az alapszabályzatot a belügyminisztérium 1883 márciusában hagyta jóvá.

Zittl plébános érdeme, hogy a múlt század 80-as éveinek elején megújult a temerini plébániatemplom. A szabadságharcban súlyosan megrongálódott Szent Rozália-templomon 1853-ban a helyreállítási munkálatokat olyan felülete-

sen végezték el, hogy már 1871-ben újra jelentős összeget kellett a javításokra fordítani. Ekkor és később sem volt elegendő pénz a templom pénztárában, a mindenkori kegyuraság is csak hosszas huzavona után járult hozzá a költségek fedezéséhez, ezért a templom alapos rekonstrukciója állandóan halasztódott. Így volt ez Zittl plébános idején is, aki 1886 decemberében a templom akkori kegyurához, ifj. Fernbach Antalhoz intézett levelében közli, hogy a templom a lehető legrosszabb állapotban van, ismét lehullott a tető északi párkányzata négy-öt öl hosszúságban, félő, hogy a tél folyamán egész hosszúságában le fog esni. A torony jóformán a levegőben lóg, s méltán lehet félni annak lezuhanásától. Kéri, ideiglenesen javítsák meg a párkányzatot, mert a téli viharok és havazások megrongálhatják a tetőzetet és a boltozatot, ami beláthatatlan következményekkel járhat. Tavaszra pedig a gyökeres javításokat kell elvégezni, mert veszélyessé válhat, és a szerencsétlenségek elkerülése végett be kell zárni a templomot.

Az elkövetkező években a kegyuraság és a templompénztár eszközeiből elvégezték a legsürgősebb javításokat, a külső falakat is átvakolták és bemeszelték.

Zittl plébános most már minden erejét a templom belsejének felújítására fordíthatta. Erre nagyon nagy szükség is volt, mert a szabadságharc óta végzett munkák főleg csak a templomnak mint építménynek a helyreállítására és karbantartására szorítkoztak.

A belső munkálatok elvégzéséhez szükséges pénz java részét a kalocsai főkapitánal felügyelete alatt álló alapítványi pénztárból, a temerini templompénztár terhére felvett 5750 forint kölcsönből biztosította. A festési munkálatok elvégzéséhez a Jakobey és társai céget bízták meg. A munkálatokat 1887-ben végezték.

Jakobey Károly festőművész Bácskában, Kúlán született 1826-ban, Pesten és Bécsben végezte képzőművészeti tanulmányait. Sok egyházi tárgyú képet festett. Falfestészeti és restaurálási munkákat is vállalt, különösen a hetvenes évek végén, amikor céget alapított Altenbuchner Henrikkel.

A templom belsejét díszesen kifestették, maga Jakobey pedig a szentély boltívén altemperával megfestette Boldogságos Szűz Mária megkoronázását. Az oltárok oszlopaikat, asztalaikat márványfestéssel felújították. A boltozatokat barokk és rokokó stílusban, kagyló alakú, csigákban kunkorodó ornamentikával díszítették, kölni enyvfestéssel festették. A boltíveket és az oldalfalakat ugyanilyen festéssel, keretes díszítéssel festették ki, a támoszlopokat pedig márványutánzatú olajfestéssel.

Zittl plébános a hívek közadakozásából a Lourdes-i Szeplőtelen Szent Szűz tiszteletére ugyanebben az évben, 1887-ben oltárt állított. Az oltár felső része fekete nyárfából faragott sziklát ábrázol, két fülkével, sötét kőszínezéssel. Az egyik fülkében Szűz Mária fából faragott festett szobrával, míg a má-

sikban Bernadettnek, a lourdes-i jelenések tanújának kőgyurmából készült szobrával.

Sor került az 1857-ben beszerelt orgona alapos javítására is. Ezt a 11 változattal bíró, hármass mixtúrájú, 12 egyenlő sípsorral rendelkező orgonát a templom újjáépítésekor Kováts István szegedi orgonakészítőtől szerezte be az egyházi alap.

A romos kálvária az 1960-as években

Zittl plébánosra várt az évtizedek folyamán már romossá vált kálvária teljes felújítása, rekonstrukciója. A plébánost, amikor kérte a helyreállítási munkálatok engedélyezését, a kalocsai érsekség emlékeztette az alapítólevélre, amelyben Temerin mezőváros közössége kötelezte magát a kálvária karbantartására. A helyreállításhoz megkapta az engedélyt, miután a községi képviselő-testület 1893. évi határozatában megújította a vállalt kötelezettség teljesítését. A község, a plébános és a hívek összeadták a szükséges pénzt, kijavították, rendbe hozták a dombot, és ott három új, homokkőből faragott keresztet állítottak fel. A közép-sőn, Jézus Krisztus keresztjének talapzatán fehér márványtáblát helyeztek el ajánlószóveggel: A KERESZTRE FESZÍTETT MEGVÁLTÓ JÉZUS KRISZTUS DICSÓSÉGÉRE TEMERIN R. KAT KÖZSÉGE 1893-IK ÉVÉBEN.

Az egyházközség tulajdonában levő kálvária összterülete a hozzátartozó parcellákkal, amelyeken erdő is volt, eredetileg 5,84/100 hold volt és ahogy az a kataszteri rajzon látható, körül volt árkolva közvetlenül a stációoszlopok mö-

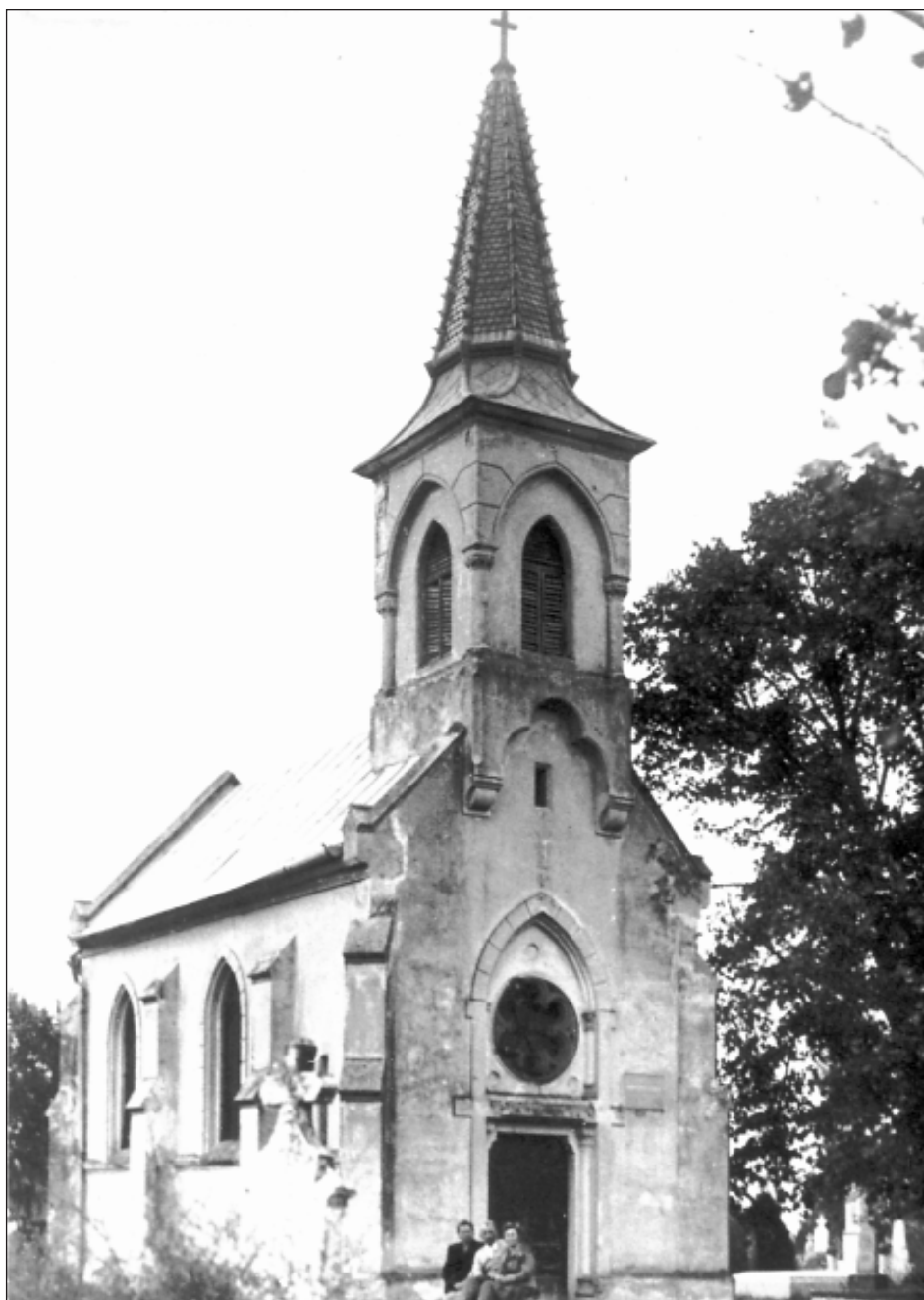
A kálvária 1895. évi kataszteri rajza

gött, mint az egész területkomplexum is. Ez a terület valószínűleg azonos az alapításkori területtel.

A keresztek téglából épült körpárkánnyal vették körül. A stációoszlopok lényegesebb tatarozást nem igényeltek, a bádoglemezre festett stációképeket azonban újra kellett festeni. A felújított kálváriát 1895. március 17-én szentelték fel.

Zittl plébános utolsó temerini szolgálati évében épült fel a nyugati temető kápolnája, amelyet a Popovits házaspár építtetett. A férj horvát származású volt, 1829. március 30-án, Pozsegán, felesége, Hudecz Kanay Hanna pedig 1832-ben, Újvidéken született. A férj tőkebefektetéssel foglalkozott, amiből jelentős haszonra tett szert. A gyermektelen házaspár egy elhagyott kislányt fogadott örökbe. A leányt, Lémity Juliannát, fiatalon férjhez adták Puskás Gyula temerini földbirtokoshoz. 1894-ben felajánlották az egyháznak, hogy a temetőben kápolnát építenek. Az egyházi hatóságok elfogadták az ajánlatot, de a tervek elkészítésekor problémák merültek fel esztétikai és kivitelezési szempontból. Végül is gótikus stílusban épült fel a kápolna 1895-ben, a tetőzetet és a tornyot ónos lemezzel borították. A kápolna padozata alá kriptá készült az adományozók nyugvóhelyéül, a toronyba egy 80 kg-os lélekharangot szereztek be, amelyet Szent Józsefnek szenteltek fel. A kápolnát 1895. október havában, a Szeplőtlen Szűz tiszteletére szentelte fel az akkor már Kalocsán szolgáló Zittl Róbert, misézésre előírt szertartás szerint. A Szűz Máriát ábrázoló oltárkép ismeretlen (bécsi) festő munkája.

Az épületet nem szakavatott mesterek építhették, erre abból lehet következtetni, hogy már 5-6 évvel később jelentős javításra szorult. Miután a felsőbb egyházi hatóságok még az építés jóváhagyásakor kötelezték az adományozókat 500 korona alapítvány letételére, annak hasznából rendbe lehetett tenni az épületet.

A Nyugati temető kápolnája

A felsőbb egyházi hatóságok nem tettek eleget az alapítók azon kérelmének, hogy Szűz Mária neve napján szentmisét tarthassanak a kápolná-

ban, mert az mindig vasárnapra esik, amikor nem lehet a plébániatemplomból papokat elvonni, ugyanez vonatkozott az ünnepnapokra is, szentmisét tehát csak hétköznapra tervezhettek. A későbbi években halottak napján bevezették a szentmisét szentbeszéddel és feloldozással. Azonkívül tartottak szentmisét a keresztjáró napokon könyörgő körmenettel és Szent Márk napján búzaszenteléssel. Minden év első hétfőjén gyászmisét tartottak az 1896. április 1-jén elhunyt feleségért, és a június 28-án elhunyt férjért.

A kápolnát közvetlenül a keleti bejáratnál építették fel, gróf Szécsen Károly sírja elé. 1895-ben a temető területe 8 kat. hold volt, miután a 6 holdnyi temetőhöz 1886-ban a tagosítás folyamán 2 holdat hozzákapcsoltak. Keleti, nyugati és déli oldaláról árokkal kerítették körül, északról pedig a község faiskolája határolta, melytől élő sövény választotta el. A bejáratnál egy fából készített, kétszárnyú, feketére festett kapu volt. Három kelet-nyugati irányú út négy részre osztotta a temetőt, keresztbe átvágó mellékutakkal. A temető kápolna mögötti részének középpontjában van eltemetve No-

A Popovits házaspárt megörökítő emléktáblák a kápolnában

Tamás Györgyné temetőkeresztje

A Naszvagyai Mihály által emelt túlabarai kereszt

vák Antal plébános és több nagy tekintélyű tisztviselő és polgári család.

1895-ben még állt a Bujdosó testvérek fából állított temetőkeresztje, de 1896-ban a kápolna előtt özv. Tamás Györgyné Nagy Erzsébet díszes homokkőkeresztet emeltetett a megfeszített Krisztus vasból és a Fájdalmas Szűz Anya homokkőből faragott szobrával.

Zittl plébános idejében több helyen is állítottak keresztet a hívek. 1882-ben a Szenttamásról áttelepült Naszvagyai Mihály tekintetes iparosember, kovács keményfából állított egy fakeresztet a Megváltó bádogból készült képével. A kereszt felett hajlított vízlevezető bádoglemez szélét, ugyancsak pléhből, festett virágok díszítették. A fakorlással körülkerített keresztet a Túlabarát és a falut keletnyugat irányban átszelő ma Kossuth Lajos utca útkeresztveződésének kö-

A Naszvagyai család

zépén állították fel. A családi hagyomány úgy tartja, hogy felállítása Naszvagy-i istenfélő feleségének, Pazaver Ágnesnek köszönhető.

A túlabarai határ részben, ahol sok tanya volt, az újhídnál ezekben az években emeltek egy keresztet, ami az 1892-es kataszteri térképen már be volt rajzolva. Vígi Marcella (1907–1999) elbeszélése szerint ezt nagyapja, Tóth Mátyás állította. A falutól távol eső tanyákról nem volt könnyű bejárni a templomba. Vasárnapokon az asszonyok ott gyülekeztek a keresztnél, virágot vittek, gyertyát gyújtottak, imádkoztak és szent énekeket énekeltek. A túlabarai tanyákról

Az Újhídnál levő kereszt

az asszonyok innen indultak a tekiai búcsúra. A keresztről az arra lakók, és a föld mindenkori gazdája gondoskodtak.

Kovács Ferenc gazdálkodó 1893-ban, a Kastély utca dél felőli első utcakereszteződésénél levő háza előtt sóskúti homokkőből emelt keresztet, arany színűre festett vas corpusszal és a kereszt talpázatának párkányán álló Szűz Mária homokkőből faragott szobrával, keményfából körülvevő korlással. Az alapítványi levelet 1895-ben állították ki.

A plébániatemplom bejáratától jobbra már 1892-ben állt a Piéta-szobor, amely a Fájdalmas Anyát ábrázolja a keresztről levett Krisztussal. Mária ülő helyzetben tartja ölében Krisztust, kinek sebéből vércseppek hullnak. A homokkőből faragott szobor és kereszt téglából felrakott alapzaton áll. Előtte egy faoszlopra erősített bronz lámpás volt, színesre festett üvegekkel, zöldre festett léckerítéssel körülveve. A szobor állításáról nincs adatunk. A felsőbb egyházi hatóságok már az 1890-es évek végén több ízben sürgették a szobor és a kereszt helyrehozását, amire csak 1902-ben került sor. Ebből arra lehet kö-

A Kovács-féle (Lukács) kereszt

Mészáros Mihály és felesége

vetkeztetni, hogy Novák Antal utolsó szolgálati éveiben, de valószínűbb hogy Zittl plébánoskodása alatt állították.

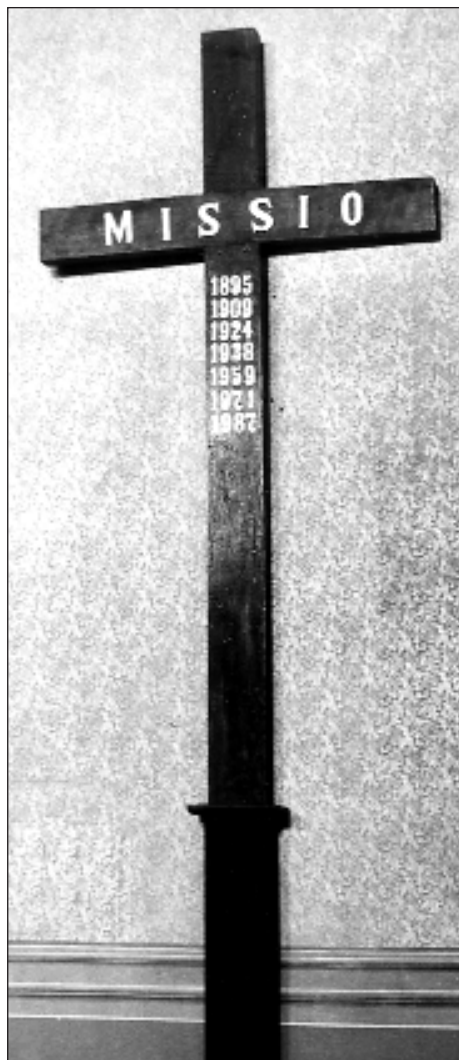
Zittl Róbert plébános temerini működésének utolsó napjaiban, pontosan 1895. február 14-én keményfából készített keresztet állíttatott fel közvetlenül az epistola falán levő mellékoltár mellett, két oldalán a falon egykarú bronz missziólámpával, színes üvegcsészékkel. A keresztet id. Mészáros Mihály temerini asztalosmester készítette, akinek életútja hasonló volt sok iparosmester életútjához. Szentesen született 1833-ban, inasévei után szabadult, és mint asztaloslegényt Temerinbe vetette a sors, itt családot alapított, tekintélyes mestere lett szakmájának. Református vallású volt, később áttért, és buzgó katolikus hívő lett. Igazolja ezt, hogy Zittl plébános vele készítteti el a missziós keresztet. 1910-ben hunyt el.

Február 6-a és 15-e között a templomban missziós napokat tartottak, ezért elsőnek az 1895. évet írták fel a keresztre, hogy azután felkerüljön minden következő misszió éve.

A missziós napok egyházunkban a hívek lelki megújulását, hitük elmélyítését szolgálják. Tíz-tizenöt évente kerülnek megrendezésre, nyolc napig tartanak, amikor a híveknek az egész nap folyamán alkalmuk van szentbeszédet hallgatni, gyónni, áldozni, teljes búcsút nyernek, pápai áldásban részesülnek. A missziós napokat régebben főleg a szerzetesrendek papjai

Piéta-szobor a templom előtt

Missziós kereszt

tartották. 1895-ben jezsuita szerzetesek voltak a missziósok, Flodung páterrel az élen.

Már szóltunk arról, hogy a szabadságharc után, 1860-ban, elsőnek a Szentháromság tiszteletére szentelt nagyharangot sikerült beszerezni. Amikor Zittl plébános átadta utódjának a plébániát, négy harang volt a toronyban. Feltételezzük, hogy a másik hármat fokozatosan részben még Novák Antal, részben pedig Zittl plébános szolgálati ideje alatt szerezték be. Ezek voltak a 448 kg-os Szűz Mária-harang, a 176 kg-os Szent Rozália-harang és az 56 kg-os lélekharang, valamint a 80 kg-os harang a temető kápolnájában.

A második templom ügye

Zittl Róbert 18 évig volt Temerin plébánosa. 1895-ben kalocsai kanonokká nevezték ki, így ez év tavaszán megüresedett a plébániahivatal. Az érseki hatóság április 17-én, május 31-ei határidővel, pályázatot hirdetett a temerini plébános megválasztására. A pályázók közül Mihálovits Endre zombori hitoktatóra esett a kegyúr, id. Fernbach Antal választása, így Császka György érsek augusztus 31-én Mihálovitsot nevezte ki temerini plébánosnak. Márciustól augusztusig a plébánosi teendőket adminisztrátorként Posch Ernő káplán végezte.

Mihálovits Endre

Mihálovits Endre 1859. november 28-án, Újfutakon született. Gimnáziumi tanulmányait Újvidéken végezte, és ott is érettségizett. Egy évig teológiát hallgatott a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán, amikor felvették a kalocsai papnevelő intézet kispapjai közé. Három évig tanult a kalocsai Hittudományi Főiskolán, 1884. június 26-án pappá szentelték. Először Bajmokon, Szondon, Titelen és Monostorszegen szolgált, míg 1888-ban Zomborba került elemi iskolai hitoktatónak, egyben a plébánián is segédkezett a lelkipásztori teendőkben. 1892-ben Fejér Gyula apátplébános mellett a zombori elemi iskola igazgatóhelyettese lett. Ezután került Temerinbe plébánosnak. Láttuk,

hogy egy buzgó lelkipásztor örökébe lépett, akinek a szívéhez nőtt a templom, az iskola és egyéb egyházi teendői mellett a katolikus egyesületi élet megszervezése és továbbfejlesztése.

Mihálovitsot már zombori működése idején érdekelték a közügyek, amelllett jó szónoki tehetséggel, jó modorral rendelkezett, így azután érthető, hogy élénk közéleti tevékenységet fejtett ki a községben és a megyében, a különböző egyesületekben, szervezetekben. Közéleti tevékenysége lépcsőfokul szolgált politikai szereplése tekintetében is. 1905-ben az óbecsei választókerületben országgyűlési képviselőnek jelölték, és pótválasztáskor egyhangúlag képviselővé választották, miután ellenfele, Radovánovics György visszalépett,

majd 1906-ban újraválasztották. Képviselővé választásáról a tisztelendő nővérek naplójukban a következőket jegyezték fel 1905. február 17-én: „*A főtisztelendő plébános urat képviselővé választották 18-án. A mai napon az egész község ünnepet öltött, valamint a gyermekeknek tanításuk sem volt. A déli vonattal jött Becséről, amikor nagyszerű díszfelvonulást rendeztek. Mi a fehérbe öltözött gyermekeket a plébániaudvarban állítottuk fel és ott vártuk be a képviselő urat. Midőn beérkezett, meghatottan nézte végig a gyermekeket, kik örömrivalgással éljeneztek. Utána szép beszédet intézett a gyermekekhez. Hazaszeretetre buzdította őket.*” A plébános igen gyakori vendég volt a zárdában, nem csak hivatali minőségben. November 28-a, a születésnapja, illetve 30-a, a névnapja alkalmából, ünnepi műsor keretében, rendszeresen szavalatokkal, zeneszámokkal, kis színdarabokkal kedveskedtek neki a gyerekek.

Mihálovits plébános 1910-ig volt Temerin országgyűlési képviselője, ez alatt képviselősködése és háztartása igencsak sok pénzt emésztett fel, és nem kis adósságba verte magát. Még 1905-ben történt megválasztása alkalmából tízezer korona kölcsönt vett fel, amelyet az élete végéig nem tudott törleszteni.

Mihálovits Endre plébánoskodása alatt, az 1900-as évek elején, mozgalom indult az akkor már szűknek bizonyult templom kibővítésére vagy új templom építésére. A fő mozgatója ennek a nemes elgondolásnak mátéházi Matkovits Béla, apatini Fernbach Erzsébet férje, temerini földbirtokos volt. Az érseki hatóság 1904. január 1-jétől kezdve a templomépítés céljaira, külön alapba, egyházi pénzekből bizonyos összegeket különített el, azonkívül a községben is gyűjtést szerveztek. Eleinte csak a meglévő templom kibővítését tervezték, később azonban latolgatták egy új, nagyobb templom építését a régi helyén, a harmadik változat pedig egy második templom építése volt.

A terv kivitelezését azonban – a község és a hívek akkori anyagi helyzetét figyelembe véve – maga a plébános sem tekintette megvalósíthatónak. Erről 1905. május 16-án értesítette is az érseki hatóságot: várni kell egy jobb jövőt, amikor a község is tőle telhetően előmozdíthatja e különben égető kérdés olyan megoldását, mely Temerin község nagyságának is megfelelné. Az érseki helynök értesíti Városey Gyula kalocsai érseket a dolgok alakulásáról azzal a megjegyzéssel: a plébános viselkedése nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az érseki hatóság terveivel a hívek is szembehelyezkedjenek, és a kegyuraság sem tett kötelező nyilatkozatot arra nézve, hogy a megoldás melyik módozatát hajlandó a maga részéről leginkább támogatni.

Mielőtt az érseki főszentszék és maga az érsek is véglegesen állást foglalt volna a kérdés megoldásának valamelyik alternatívája mellett, kérte a kegyuraságot és a plébánost, hogy határozzák meg, hol építhetnék fel a számba jövő második templomot. Ebben a kérdésben egyeztek a vélemények: a második templo-

mot a túlbarai falurészen kellene felépíteni, amennyiben ezt a változatot fogadják el. Az érseki helynök Városey érsekhez 1906 májusában küldött leveléből kiderül, hogy Mihálovits plébános, aki egy évvel ezelőtt nem támogatott semmilyen építkezést, 1906-ban már a régi lebontását és új, nagyobb templom építését szorgalmazta, de a helynök szerint annak keresztülvitele lehetetlen a szükséges pénz híján.

Városey Gyula 1906. július 19-én kelt leiratában értesítette Matkovits Bélát, aki annak a csoportnak állt az élén, amelyik a második templom építésében látta a probléma megoldását, miután a kalocsai főszentszék elvetette mind a kibővítést, mind az új templom építését a régi helyén, és a második templom építése mellett döntött. Az érsek kérte a hívek erkölcsi és anyagi hozzájárulását a terv végrehajtásához, azzal, hogy a kegyuraság alá tartozó templompénztárból az év végére kb. 50 000 koronára szaporodó pénzt a templom építésére különíték el, ami fedezné az építkezés összköltségének kb. a felét, és hozzáadva a közmunka megváltásából beszedendő pénzt, az újabb 10-15 százalékkal takarná a költségeket. Matkovits, mielőtt az érsek leiratát véleményezte volna, a lakásán összehívott egy, a község színe-javából összegyűlt, mintegy 200 tagot számláló értekezletet, amely egyhangúlag kimondta, hogy hálás szívvel veszik az érsek döntését, és az ügyek intézésére egy 50 tagú bizottságot jelöltek ki. Ugyanakkor elhatározták, küldöttséget menesztenek az érsekhez, hogy megköszönjék jóságát és kikérjék további jóindulatú támogatását. A deputációt Városey érsek Óbecsén fogadta, és támogatásáról biztosította őket nemes tervük megvalósításában. Ezek után érthető a hír, amely 1906. október 26-án jelent meg a Bács megye c. újságban: „*Mihálovits Endre plébános és országgyűlési képviselő vasárnap tartott hitszónoklatában vallásos ihlettől áthatva, gyönyörűen fejtegette, hogy a temerini kath. hívők hitéletének fejlesztésére immár nélkülözhetetlen egy második templom építése. Isten áldását kérte mindazokra, akik az új templom eszméjét terjesztik.*” Az idő múlt, a pénz csak lassan gyűlt, a plébános látszólag beleegyezett a második templom építésébe, de továbbra is a régi kibővítést szorgalmazta.

A templom kegyura a kastély úrnője, özv. Fernbach Antalné volt, de veje, Matkovits Béla igen fontos szerepet játszott a család és az egyház közötti kapcsolatokban. Ez látható a második templom építése körül végzett tevékenységében, ami Mihálovits plébános és Matkovits között feszültséget okozott. Ennek egyik jele volt, hogy a kastély Páduai Szent Antal tiszteletére emelt házi kápolnájának felszentelésére, özv. Fernbach Antalné kérésére, 1906. június 29-én Városey Gyula kalocsai érsek Kovács Ferenc óbecsei plébánost hatalmazta fel, nem pedig a helyi plébánost.

A második templom körüli helyi nézeteltérésnek hatása volt a plébános és a

felsőbb egyházi hatóságok közötti viszonyra is. Városhalomsai érseket 1907 májusában bérmálásra várták Temerinbe. Mihálovits plébánost Révay, az érsek másodtitkára értesítette, hogy az érsek temerini tartózkodása alatt a kegyuraság vendége lesz. Ez nagyon érzékenyen érintette a plébánost, főleg híveire való tekintettel, és kérte az érseket, ezt ne tegye, mert papi tevékenységére és tekintélyére rossz hatással lesz. Megjegyzi, Matkovits emberei egy idő óta roppant ízetlen hajszát űznek a temerini papság ellen, és ez ismét újabb tápanyagot fog szolgáltatni hasonló megjegyzésekre. Az érsek válaszában közli, hogy a meghívást a kegyuraság részéről nem utasíthatja vissza sértés nélkül és hiszi, hogy ottléte a ketten közötti feszült viszonyt inkább megszünteti, ami előnyös és kívánatos.

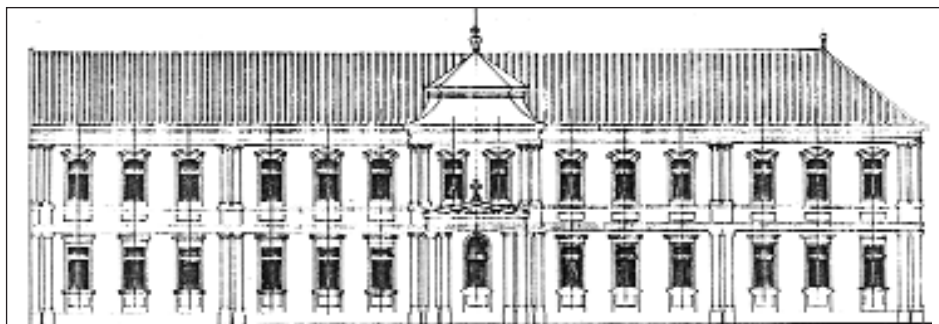
A harmadik választáskor, 1910-ben, Mihálovits már nem jutott mandátumhoz, Matkovits földbirtokost pedig Újvidék főispánjává választották, Városhalomsai érsek 1910-ben elhunyt, utódja 1911-ben Csernoch János későbbi esztergomi érsek hercegprímás, majd bíboros lett. Ezek a változások és az anyagiak hiánya hozzájárultak ahhoz, hogy mégsem fogtak hozzá a templom építéséhez. A második templom építésének kérdése azonban nem került le a napirendről.

Így 1911-ben Mihálovits Endre plébános karácsony másnapján levelet írt az érseki hatóságnak, s ebben ismételtelen jelenti, hogy a temerini templom a szentmise hallgatására annyira szűk, hogy az állapot tovább tarthatatlan: *„Nemcsak nagyobb ünnepeken, hanem közönséges vasárnapokon is ember ember hátán szorong, s a miséző pap alig képes az oltárhoz jutni. A buzgó híveknek nagy része még így is kiszorul és legföljebb a templomtérrel ájtatoskodhatik. A templomban pedig akkora a szorongás, hogy letérdelestről vagy a belső áhitatot külsőképpen is kifejező más ájtatossági cselekményekről szó sem lehet. Sőt annyira veszedelmes mérvet ölt nagyon sokszor a túlzásfoltosság, hogy váratlan szerencsétlenség, mondjuk tűz esetén, alig volna ember, aki megmenekülhetne.”* Majd a továbbiakban a következőket írja: *„Tekintve azt, hogy templomunknak a kibővítésére szép és alkalmas területe van, továbbá van a plébánia kezelésében az idej kamatokkal 60 000 K-át meghaladó alap is, melyből a bővítés fedezhető volna, mély alázattal kérem a Főispán Úr érseki Hatóságát, kegyeskedjék a temerini templom kibővítésének elodázhatatlan ügyében maga intézkedéseit minél előbb megtenni.”*

A beadványra már két héten belül, január 9-én reagált is Csernoch érsek, azonos hangvételű levelet küldött Mihálovits plébánosnak, a községi képviselőtestületnek és mátyásfalvi Matkovits Béla újvidéki főispánnak. A levelekből világosan látszik, az érsek tüzetesen áttanulmányozta a templomépítési ügy iratait és megállapította, hogy a templom kicsinysége okozta bajokon csak egy második templom építése segíthet, mint ahogy arról elődje is határozott. A Matkovits-hoz intézett levélben külön kiemeli, hogy az iratokból látja, milyen buzgóságot fejtett ki a főispán a templomépítés körül, és főleg neki tulajdonítja az érse-

ki hatóság állásfoglalását a második templom építése mellett. A plébánoshoz írt soraiban a hívek nagy számával indokolja a második templom építésének szükségességét, valamint azzal, hogy az egyházmegyében aránylag kicsi a plébániák száma, ami egyházkormányzati szempontból kedvezőtlen. Végül kihangsúlyozza (ezt tette a községnek írt levelében is), nincs szándékában a második templom felépítése esetén Mihálovits plébános életében a plébániát kettéosztatni, és a meglévő plébánia papsága fogja a második templomot is ellátni. A következő sorokkal fejezi be levelét: „*Ismerve Nagytisztelendőséged lelkipásztori buzgalmát, bizvást remélem, hogy a hívek lelki üdvének szeretetéről indíttatva készségesen aláveti magát e rendelkezésemnek, és törekedni fog a szent ügy sikerét önmegtagadása révén is előmozdítani.*”

A második templom építése körüli huzavona eltartott még néhány évig, s az 1914-es világháború kitörése véglegesen megghiúsította a terv megvalósítását. A meglévő pénz jó részét hadikölcsönbe fektették, a másik részét pedig az arra rászorulóknak kiadták, így a pénz is a háború sorsára jutott, elveszett.

A zárda kibővítésének tervrajza

A világháború nemcsak a második templom építését akadályozta meg, hanem a zárda épületének kibővítését is. Már 1908-ban a kalocsai érsekség szorgalmazta a temerini leányiskola bővítését, fejlesztését. 1914-ben már kész volt a mérnöki terv, amelyet Várady L. Árpád érsek is jóváhagyott, sőt a község és az érseki egyházi alap meghozta határozatát a szükséges pénz biztosításáról, csak az államsegélyre vártak. Még 1915-ben is reálisnak látták a terv megvalósítását, számítva arra, hogy a háború rövid ideig tart, azonban nem így történt.

Keresztállítások, vallásos társulatok, egyesületek

Czakó József gazdálkodó 1896-ban, saját szántóföldjének végében, a goszpodincái út mentén fakeresztet állított, amelyet még abban az évben Mihálovits plébános az érsekség felhatalmazásával megáldott. A kereszt fáját a múlt szá-

A keresztállítók iniciáléja

zad 30-as éveiben ki kellett cserélni. Az akácfaól állított keresztre vissza került az eredeti pléhkrisztus, és bevették a fába a keresztállítók iniciáléját: C. J. (Czakó József) és L. M., (Lepár Mária, a feleség).

Az 1890-es évek után, valószínűleg még 1900 előtt, a Nyugati temetőben emeltek még egy temetőkeresztet homokkőből, vasból öntött corpusszal és Szűz Mária homokkőből faragott szobrával. 1895-ös adatok szerint az 1805-ben állított, fából készült temetőkereszt még állt. Amint felépült a kápolna, Nagy Erzsébet keresztet emeltetett eléje. Valószínűleg ezután, a fakereszt helyébe emelték a hívek a fent említett keresztet. Ez abból is következtethető, hogy a kereszt a temető délnyugati szegletének előterében áll, mögötte pedig, jóko-

ra területen, ma már a temető legrégibb részének csak a nyomai láthatók. A kereszt felirata Márk evangélista II. könyvéből vett idézet: „*Szent és dicsőséges gondolat a halottakért imádkozni, hogy bűneiktől feloldoztassanak.*”

Józsefházán a templom akkori kegyurai, özv. Fernbach Anna és Fernbach Lajos, a majorság bejáratánál terméskőből emeltek keresztet, rajta vasból öntött corpusszal, amelyet Mihálovits plébános áldott meg a kalocsai érsekség engedélyével 1904 augusztusában.

A Keleti temető fakeresztje még 1895-ben is aránylag kielégítő állapotban volt, az 1900-as évek elején cserélhették fel a ma is álló terméskőből faragott keresztel, melyen a corpus öntöttvasból készült. A szájhagyomány úgy tartja, hogy a kegyuraság készítette, erre utal, hogy ugyanolyan anyagból készült, mint a józsefmajori Fernbach-kereszt és formája is hasonló ahhoz. A kereszt Gerenday és fia budapesti kőfaragó munkája. A talapzaton levő márványablán a következő idézet áll Szent Jánostól: „*Én vagyok a feltámadás és az élet, aki bennem hiszen, meg nem hal örökké.*”

Szabadtéri keresztjeink közül a legértékesebbek közé tartozik a piacközben (ma a Petőfi Sándor utca) álló, márványból készült Fábán-kereszt. A felirata: „*Isten dicsősségére és a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére emeltette*

A második temetőkereszt a Nyugati temetőben

A Fernbach-kereszt az Illancs-majornál

Fábián Antal szül. 1854. decz. 8. és neje sz. Pusztai Borbála szül. 1860. okt 18.-1914.” A kereszt talapzatának peremén Szűz Mária ugyancsak márványból készült szobra állt, amely a múlt század közepe táján, a fordulat éveiben eltűnt.

Mihálovits plébános idejében, 1916-ban, Uracs Pál kispapja és felesége a Boldogasszonyfalva felé vezető kőút mellett sóskúti homokkőből készült keresztet állított, amelyet a plébános szentelt fel. A felirat: „*Hálából emeltette Isten nagyobb dicsőségére Uracs Pál és neje Dosztán Verona 1916.*”

Mihálovits plébános a már korábban alapított vallásos társulatok és egyesületek munkájának serkentését nagyon fontosnak tartotta, ugyanakkor újak alakítását is szorgalmazta. Itt kell megemlíteni, hogy 1909. november 20-a és

A Keleti temetőben levő feszület

A Fábán-kereszt a piactéren

28-a között két domonkos rendi szerzetes atya: P. Lőrinc és P. Manesz miszsiót tartottak a plébániatemplomban.

A Ferences Világi Rend, Szent Ferenc harmadrendjének megalakulására még Zittl plébános idejében került sor, miután XIII. Leó pápa 1882-ben kiadott enciklikájában a harmadrend felkarolását és terjesztését szorgalmazta. E szervezet évszázadok folyamán változásokon ment keresztül, de az alapelve változatlan maradt, miszerint a rend testvérei, a Szentlélektől indítva, saját világi állapotukban igyekezzenek megvalósítani a szeretet tökéletességét, és fogadalommal kötelezzék magukat arra, hogy az evangélium szerint éljenek, Szent Ferenc példáját követve, az egyház által elismert regula segítségével. Temerinben a harmadrend Zittl plébános idejében virágzásnak indult, és 79 tagja volt. Távozása után annak vezetését Katona István káplánra bízta, az érseki ha-

Az Uracs-kereszt

tóság hozzájárulásával. Amikor 1896 őszén Mihálovits Endre átvette a plébánia vezetését, nem tűrte, hogy „mások” a temerini hívek lelki ügyeibe beavatkozzanak, ugyanis akkor Katona István már Újvidéken szolgált. Az érsekség eleinte kiállt Katona mellett, de miután a plébános kijelentette, hogy hajlandó vállalni a rend vezetését, a Szent Ferenc-rend tartományi főnöke, P. Tamás Alajos 1902. június 9-én megvette Mihálovits plébánost a harmadrend lelki vezetőjévé.

1897 májusában Mihálovits plébános kezdeményezésére megalakították a Katolikus Legényegyletet, az iparos ifjúság egyesületét. Ez a mozgalommá fejlődött szervezet a kölni Adolf Kolping elgondolásai szerint alakult ki és vált nemzetközivé. Magyarországi központja Pesten volt. Célul tűzte ki az iparoslegények vallási, szakmai, családi és társadalmi életre való felkészítését. Az egyesület védőszentje Szent József volt. A célhoz vezető eszközök sorába tartozott: a példaadó életvitel, a lelki épülést szolgáló társalgás, nyilvános előadások és felolvasások tartása, könyvtár alapítása, keresztény szellemű folyóiratok és újságok olvasása, a keresztény vallásos és polgári kötelességek lelkiismeretes teljesítése és a társadalmi

egyesületekkel való szoros együttműködés.

A Katolikus Népszövetség hitbuzgalmi és közéleti egyesület volt, amely Budapesten alakult meg 1907-ben. Célja a nép hitbeli, erkölcsi, gazdasági és társadalmi fejlődésének előmozdítása volt. Temerinben 1908-ban alakult meg 372 taggal, igazgatója Mihálovits prépostplébános volt. A helyi szervezet a központ által kiadott feladatok teljesítésére törekedett, így pl. a háborús években hadikölcsön jegyzésére buzdította a tagokat.

Vén András sirja a Nyugati temetőben

1915 júniusában alakult meg a római főtársulat által bekebelezett Jézus Szíve Társulat. A társulat célja volt, hogy tagjai Jézus Szent Szívét buzgón tiszteljék, szeretetét szeretettel viszonozzák, neki elégtételt szerezzenek azon számtalan hálátlanságért, közönyösségért, megvetésért és szentségtörésért, mellyel az emberek hálátlanul végtelen szeretetét megbántják. A társulat tagjai Jézus Szívének ünnepét és az Ő tiszteletére kijelölt június hónapot külön ájtatossággal, szentgyónással és áldozással ülték meg. 2588 tagja volt.

1915-ben, amikor Mihálovits plébános elküldte jelentését a Temerinben működő katolikus társulatok és egyesületek működéséről a felsőbb egyházi hatóságoknak, külön jelentőséget szentelt az 1854-ben alakult Élő Rózsafüzér Társulat munkájának. A

társulat 119 koszorújában akkor 1785 tag buzgólkodott. A titkokat rendszeresen és ájtatosan végezték. Az elnöknök, illetve az előmozdítók házában tartott összejöveteleken adventtől húsvétig elimádkozták a rózsafüzért, énekeltek és szent könyvekből olvastak. Tagjai gondoskodtak a templom takarításáról, rendben tartásáról és díszítéséről. Mária-ünnepeken szép számban járultak a szentiségekhez, közös áldozás Rózsafüzér Királynéja vasárnapján volt. Anyagilag is segítettek az arra rászoruló tagjaikat. A társulat igazgatója a plébános volt, vezetésével az idősebb káplán volt megbízva. Elmaradhatatlan résztvevői voltak a körmeneteknek, temetéseknek, búcsújárásoknak.

A társulatok, egyesületek, amelyek az egyház keretében alakultak, nemcsak a vallási, hitbéli élet elmélyítését szolgálták, hanem java részük jótékonykodással is gyakorolta a felebaráti szeretetet. Ez leginkább anyagi segítségben nyilvánult meg önkéntes adományból, tagdíjból, vagy alapítványt tettek, és annak jövedelméből, kivételesen az alaptökből is juttattak az arra rászorultaknak.

Meghatározott célra tett alapítványt Vén András (1839–1909) temerini lakos, aki végrendeletileg 54 hold, 155 négyszögölnyi ingatlanjának fele részét az egyházzra hagyta. A végrendelkező és felesége halála után, az 1911-ben létre-

hozott alapítványlevelét szerint, a végrendeletben foglaltak alapján a nevét viselő alapítvány kezelőjének a mindenkori plébánost jelölte meg, hogy azzal gazdálkodjon és a haszon kamataiból minden évben Szent Andráskor, november 30-án az arra érdemes, Temerinben lakó és itteni illetőségű szegény sorsú tanulókat segítse. A bevett szokás szerint a plébános köteles volt kikérni az osztálytanítók és egyházgondnokok véleményét a tanulók személyét illetően, és a rendelkezésre álló pénzből évente száznál több gyereket felruháztak. 1946-ban Budánovics Lajos kérésére Tóth József plébános az agrárreform végrehajtása után kimutatást küldött az 1941-ben az egyház tulajdonában lévő földterület nagyságáról. Ebben a Vén-alapítvány területe 28 kat. hold volt.

A harangok búcsúztatása (1916)

A harangok a szállítás előtt (1916)

1914. június 28-án Szarajevóban merénylet áldozata lett Ferenc Ferdinánd trónörökös. Egy hónapra rá az Osztrák–Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának. Drámai gyorsasággal peregtek az események, pár hét alatt lángba borult egész Európa. Temerinből is a fegyverképes fiatalok százait mozgósították, helyükre az asszonyok, a még munkaképes idősebb férfiak, serdülő fiatalok, gyerekek álltak, mert az élet nem állhatott meg.

Az iskolák megszokott rendje felborult, mert a tanítók egy része hadba vonult, az idősebb gyerekek kimaradtak az iskolából, így ezekben a háborús évek-

ben az iskolanővérekre hárult a feladat, hogy a tanítás folyamatos legyen a fiúiskolában is. A zárdában sem volt zavartalan a tanítás, mert már 1914 őszén három tantermet kórháznak rendeztek be a háború sebesültjei és betegei részére. November végén érkeztek az első sebesültek. A vasútállomáson Mihálovits plébános fogadta őket, a zárdá előtt rengeteg nép gyűlt egybe, elhalmozva őket étellel, itallal. Voltak közöttük csehek, németek, magyarok. 1915 januárjában végleg bezárták és hadikórházzakká alakították át az iskolákat. Volt időszak, amikor hosszabb-rövidebb ideig kiürült a kórház, de újra és újra meg kellett nyitni a világháború négy éve alatt.

Mihálovits Endre sírja

A nővérek krónikájában feljegyezték, hogy 1916. augusztus 25-én elvitték a templom három harangját, és egyet a temető kápolnájából, hogy azokból ágyút öntsenek, csak a nagyharangot hagyták meg. Elszállítás előtt lefényképezték a harangokat, és 50 fillérért 300 képet adtak el a Vöröskereszt javára. 1916 végétől már mindennaposak voltak az élelmiszer-rekvirálások, ez alól nem voltak kivételek, mert a rekvirálók megjelentek a plébánián, a zárdában és a templomban is, ahol az orgonáról leszerelték a sípokat, és elvitték a fémolvasztóba.

1914. december 16-án, 67 éves korában elhunyt Elme Imre kántor, aki 40 éven át működött Temerinben. Ez idő alatt az egyházat a legnagyobb pontossággal szolgálta. Tiszta jelleme és becsületessége révén elnyerte a hívek szeretetét és megbecsülését. Nagy részvét mellett helyezték örök nyugalomra a Nyugati temetőben. A háború éveiben, 1915–1919 között, a kántori teendőkkal eddigi helyettesét, Léh Fülöp tanítót bízták meg.

1917 nyarán súlyosan megbetegedett Temerin plébánosa, Mihálovits Endre. Júliusban Újvidéken megoperálták, de

állapota válságosra fordult és Budapestre, a Batszfalvi Szanatóriumba vitték, ahol az orvosi vizsgálat bélrákot állapított meg, s már nem segíthettek rajta. Állapota reménytelenné vált, a nagybeteg maga kívánkozott haza Temerinbe. Dr. Jeszenszky Béla községi orvos augusztus 7-én felutazott Budapestre, hogy hazahozza, de 1917. augusztus 11-én meghalt, életének 59., papságának 34., temerini lelkipásztorkodásának 22. évében. Augusztus 12-én szállították haza. A holttest beszentelése a vonaton történt. A hívek bekísérték a templomba, üvegkoporsóban ott ravatalozták fel, 14-én helyezték örök nyugalomra a temerini temetőben. Mihálovits plébános betegsége idején és halála után Kindel Antal káplán, mint ideiglenes adminisztrátor, vezette a plébániát.

A megüresedett plébánosi állásra meghirdetett pályázatra tizennygyen adták be kérvényüket. A kegyuraság választása Resch Ignácra esett. Ilyen értelemben özv. Fernbach Antalné 1917. október 17-én értesítette a kalocsai érseket, aki kinevezte Temerin plébánosává.

Resch Ignác plébános

Resch Ignác Bácsón született 1872. augusztus 16-án. Hittudományi tanulmányait, mint a Pázmány Intézet növendéke, a bécsi egyetemen végezte és Kalocsán fejezte be, utána a müncheni egyetemen folytatott természettani tanulmányokat, és megszerzte a bölcsletdoktori oklevelet. 1886-ban szentelték fel. Több helyen volt káplán, majd hitoktató. 1903-ban Kalocsán a polgári iskolai Tanárképző Főiskola tanára lett. 1909-től Dunaszentbenedeken, 1914-től Ószivácon volt plébános, ahonnan Temerinbe jött. Resch plébános rendkívüli időkben dolgozott Temerinben, a világháború utolsó évében, az őszi forradalom és az uralomváltás idejében.

Resch plébános nemcsak elméletileg művelte a természettudományt, mint kiváló méhészt, gyakorlati kertész is ismert volt hívei körében. Természetbarát művoltáról tanúskodnak a templom és plébánia körüli hársak és a temető bejárati útját övező hársfasor, amelyet közeli munkatársaival telepített.

Elme Imre utódjául 1919-ben Resch plébános a Szenttamáson szolgáló Bakos Györgyöt szemelte ki. A temerini születésű jelölt édesapja ismert zenész

Bakos György kántor

volt. Bakos 1913-ban Zentagunaraszon tanítóként dolgozott, majd a háborúban megsebesült, és mint rokkant főhadnagy szerelt le. Bakos nagy zenei tehetség volt, lágyan csengő, erőteljes hanggal volt megáldva, egyik legképzettebb tagja volt a vajdasági Katolikus Kántori Karnak. Több társadalmi szervezetnek volt aktív tagja: elnöke az 1913-ban alakult Temerini Torna Clubnak, titkára a Gazdakörnek, a műkedvelők között is nagy népszerűségnek örvendett. Pontos, hivatásszerető emberként végezte munkáját.